

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 332.025.12:354

П.П. ГАВРИЛКО,
к.е.н., професор, директор Ужгородського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

Основні форми та методи державного регулювання економіки регіону

У статті розглянуто форми державного регулювання економіки регіону, зокрема: планування, прогнозування і програмування. Наведена класифікація основних методів державного регулювання за двома ознаками: за формами впливу (планування, прогнозування і програмування) та за засобами впливу (правові, адміністративні, економічні, пропагандистські). Охарактеризовано типові моделі та специфічні особливості їх функціонування в країнах з розвинутими ринковими інституціями, зокрема американська, німецька, англійська, шведська, японська, моделі ринку країн, що розвиваються та ринку країн з перехідною економікою.

Ключові слова: державне регулювання економіки, регіон, планування, прогнозування, програмування, правове регулювання, методи державного регулювання, податкова політика.

П.П. ГАВРИЛКО,
к.э.н., профессор, директор Ужгородского торгово-экономического института
Киевского национального торгово-экономического университета

Основные формы и методы государственного регулирования экономики региона

В статье рассмотрены формы государственного регулирования экономики региона, в частности: планирование, прогнозирование и программирование. Приведена классификация основных методов государственного регулирования по двум признакам: по формам воздействия (планирование, прогнозирование и программирование) и по средствам воздействия (правовые, административные, экономические, пропагандистские). Охарактеризованы типовые модели и специфические особенности их функционирования в странах с развитыми рыночными институтами, в частности американская, немецкая, английская, шведская, японская, модели рынка развивающихся стран и рынка стран с переходной экономикой.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, регион, планирование, прогнозирование, программирование, правовое регулирование, методы государственного регулирования, налоговая политика.

The main forms and methods of state regulation of the region's economy

The article deals with the forms of state regulation of the region's economy, in particular: planning, forecasting and programming. The classification of the main methods of state regulation is presented on two grounds: on forms of influence (planning, forecasting and programming) and on means of influence (legal, administrative, economic, propaganda). Typical models and peculiarities of their functioning in countries with developed market institutions, in particular American, German, English, Swedish, Japanese, market models of developing countries and the market of transition economies are characterized.

Keywords: state regulation of economy, region, planning, forecasting, programming, legal regulation, methods of state regulation, tax policy.

Постановка проблеми. Після здобуття Україною незалежності постала проблема необхідності такого державного регулювання економічної системи регіону, яке відповідає ринковим умовам, нормам та ідеалам правового суспільства.

Виникнення пострадянського суспільства супроводжувалося в нашій державі розривом існуючих виробничих зв'язків та порушенням замкненого циклу виробництва. Це спричинило диференціацію регіонів за станом функціонування їх економічних систем. За таких умов постала необхідність побудови нової моделі державного регулювання економічної системи регіону, яка б відповідала політико-владним реаліям сьогодення, потребам збалансування інтересів центру та регіонів, усувала диспропорцію бюджетної забезпеченості проблемних територій, знижувала напругу соціально-економічних відносин та підтримувала ефективність розвитку підприємництва. Саме тому питання покращення механізму державного регулювання розвитку економічної системи регіону є одним з пріоритетів фінансово-економічних та адміністративних трансформацій в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Великий вклад у вирішення теоретико-методичних питань державного регулювання економіки регіону вносять науковці, серед яких слід виокремити праці З.В. Герасимчук, Л.І. Дідківської, І.В. Запоточного, В.І. Захарченка, М.І. Карліна, В.І. Кравченка, Ю.М. Краснова, М.В. Мниха, А.М. Новикової, І.Н. Осадчої, В.І. Павлова, В.П. Удовиченко, С.М. Чистова та ін.

Попри значні досягнення вітчизняної економічної науки у цьому напрямку саме проблематика державного регулювання розвитку економіч-

ної системи регіону не отримала детального та комплексного вивчення, тому і потребує подальшого дослідження.

Мета статті – проаналізувати форми та методи державного регулювання економіки регіону.

Виклад основного матеріалу. Найважливішими формами державного регулювання економіки є планування, прогнозування і програмування. Планування являє собою процес прийняття управлінського рішення, який передбачає вибір і, за альтернативної постановки цілей, визначення пріоритетів, вироблення комплексу заходів, що забезпечують їх досягнення.

Щоразу вагоміше місце в системі державного регулювання займає прогнозування, яке може виступати як самостійна форма регулювання та як науково-аналітична стадія планування. Ймовірнісний характер прогнозів дозволяє визначити можливий стан економічного й соціального розвитку на майбутнє, альтернативні шляхи цього розвитку, обґрунтувати вибір найбільш прийняттого варіанту.

Програмування як форма державного регулювання має сприяти розв'язанню найважливіших загальнодержавних за значенням проблем: науково-технічних, економічних, соціальних, екологічних та інших. Воно повинно забезпечити комплексний підхід і цілеспрямований розподіл ресурсів для розв'язання певної проблеми та досягнення поставленої мети.

Різновидом державного регулювання в умовах ринкових відносин є антимонопольне регулювання. Антимонопольне регулювання, спрямоване на захист ринкових основ, проявляється в обмеженні, припиненні монополістичної діяльності і запобіганні їй, у створенні умов для розви-

тку конкуренції для ефективного функціонування товарних ринків і захисту прав споживачів.

С.М. Чистов класифікує методи державного регулювання за двома ознаками: за формами впливу та за засобами впливу [7, 24].

Так, за формами впливу методи поділяються на прямі та непрямі (опосередковані). Методи прямого впливу безпосередньо діють на функціонування суб'єктів ринку. Такий безпосередній вплив здійснюється за допомогою інструментів адміністративно-правового характеру, які регламентують діяльність суб'єктів господарювання, та економічних інструментів прямого впливу. Основними інструментами прямого державного регулювання є: нормативно-правові акти, директивні заходи макроекономічних планів і цільових комплексних програм, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, нормативи, ліцензії, квоти, державні бюджетні витрати, ліміти тощо.

Методи непрямого регулювання – це методи, які регламентують поведінку суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти у потрібному державі напрямку. До методів непрямого регулювання належать інструменти фіскального, бюджетного, грошово-кредитного, інвестиційного, амортизаційного, інноваційного та інших напрямів економічної політики, а також методи морального переконування.

За засобами впливу методи державного регулювання економіки поділяються на правові, адміністративні, економічні, пропагандистські. Правове регулювання – це діяльність держави щодо встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів права. Необхідний у цьому разі примус забезпечується розвитком громадської свідомості та силою державної влади.

Предметом правового регулювання економіки є: відносини між державою (державними органами) і суспільством, громадянами, суб'єктами господарської діяльності; відносини «всередині» держави, між її органами з приводу розподілу повноважень, визначення їхнього правового статусу; відносини між суб'єктами господарської діяльності тощо.

Основними формами правового регулювання економіки в Україні є: Конституція та закони України; укази та розпорядження Президента України; постанови та інші акти Верховної Ради України,

постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів влади (міністерств, відомств); нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Адміністративні методи державного регулювання – це інструменти прямого впливу держави на діяльність суб'єктів ринку. Їхні ознаки: прямий вплив державного органу або посадових осіб на дії виконавців через встановлення їхніх обов'язків, норм поведінки та віддавання команд (наказів, розпоряджень); безальтернативний вибір способів розв'язання завдань, варіанту поведінки; обов'язковість виконання наказів, розпоряджень; відповідальність суб'єктів господарювання за ухилення від виконання наказів. Основними інструментами адміністративного регулювання є ліцензії, квоти, санкції, норми, стандарти, державні замовлення, ціни тощо.

Застосування економічних методів державного регулювання економіки дає змогу створювати економічні умови, які спонукають суб'єктів ринку діяти у необхідному для суспільства напрямі, вирішувати ті чи інші завдання згідно з загальнодержавними та приватними інтересами. Регулювання за допомогою економічних методів дає змогу суб'єктам ринку зберегти право на вільний вибір своєї поведінки.

Економічне регулювання здійснюється інструментами фіскальної, бюджетної, податкової, грошово-кредитної, амортизаційної політики держави, інших напрямів державної економічної політики.

Інструментами фіскальної політики є державні закупівлі, які характеризують бюджетні видатки, і податки, які визначають бюджетні доходи. У рамках бюджетної політики держава здійснює пряме фінансування установ сектору загального державного управління, фінансування інвестиційних програм, обслуговування державного боргу. Витрати державного бюджету здійснюються також у таких формах як дотації, субсидії, субвенції.

Податкова політика застосовується для поповнення державних фінансових ресурсів, а також для стимулювання економічного зростання, науково-технічного прогресу, здійснення структурних перетворень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників. Податкова політика реалізується за двома напрямками: по-перше, це визначення видів податків і встановлення податкових ставок, по-друге, надан-

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ня податкових пільг окремим суб'єктам (особам) з метою впливу на інвестиційний клімат і рівень грошових доходів населення.

Грошово-кредитне регулювання здійснюється з метою впливу на грошову пропозицію. Для досягнення цієї мети центральний банк (в Україні – Національний банк України) використовує такі основні інструменти: грошову емісію, операції з державними цінними паперами на відкритому ринку, зміну норми обов'язкових резервів, маніпулювання обліковою ставкою.

Найрезультативнішим напрямом амортизаційної політики є механізм прискореної амортизації. Запровадження його дає змогу підприємствам прогресивних галузей економіки вже в перші роки експлуатації машин та устаткування окупити більшу частину їхньої вартості, накопичити в амортизаційному фонді достатню кількість коштів для подальшого інвестування.

Пропагандистські (морально-етичні) методи державного регулювання економіки – це звернення держави до гідності, честі й совісті людини (підприємця, найманого робітника, державного службовця тощо). Вони охоплюють заходи виховання, роз'яснення та популяризації цілей і змісту економічної політики, засоби морального заохочення тощо. Суть цих методів полягає в тому, щоб формувати та підтримувати в людей певні переконання, духовні цінності, моральні позиції, психологічні настанови щодо діяльності держави. Ефективність морально-етичних методів залежить від належної організації пропагандистських акцій та рівня довіри людей до держави.

Структура методів, що їх використовують, залежить від форм власності об'єктів регулювання. Прямі і командно-розпорядчі методи частіше використовують в управлінні підприємствами державної та муніципальної форм власності. Натомість до підприємств недержавних форм власності застосовують переважно непрямі й економічні методи регулювання. Всі форми і методи широко використовуються в межах планово-директивної моделі й в ринкових моделях економіки [7, 26–29].

Американська (або ліберальна) модель господарювання в ринковій економіці широко використовується в США та інших країнах Американського континенту. Її характерними особливостями є спрямування на досягнення стабільності в розвитку економічних процесів, орієнтація на приватну власність. Регулювання економічних процесів з

боку держави здійснюється за залишковим принципом у напрямках розв'язання тих проблем, які не під силу вирішити ринковим структурам. Втручання держави в економіку здійснюється через державну бюджетно-фінансову політику, податкову систему, які спрямовані на формування раціональної пропозиції за допомогою регулювання цін і заморожування інфляційних процесів.

Німецька (або неоліберальна) модель господарювання спрямована на усвідомлену підтримку відтворення умов вільної конкуренції. В основу покладено такі принципи: ринок для всіх, добробут для всіх, що означає таке зростання суми товарних цінностей, при якому вони протистоять одна одній як еквіваленти, а загальне зростання економіки супроводжується зростанням доходів більшості суб'єктів ринку та купівельної спроможності грошової одиниці. Важливими формами впливу держави на розвиток економіки в межах німецької моделі є кредитно-грошова й валютно-фінансова системи регулювання. Німецька модель господарювання побудована на узгодженні інтересів усіх суб'єктів ринкової економіки. Саме цей принцип покладено в основу системи державного регулювання економічних процесів.

Німецька та американська моделі розвитку економіки базуються на федеративному устрої держави. Наразі використання цих моделей в Україні може спровокувати політичну нестабільність, підкреслити питання проблемності регіонів.

Англійська (або європейська кейнсіанська) модель ринку набула найбільшого розвитку у таких країнах як Великобританія, Франція, Італія. Для цієї моделі характерними є такі риси: наявність значної частини державної власності; великі державні замовлення; вагомі державні інвестиції для підтримки належного рівня зайнятості та вирішення соціальних проблем. Ця модель є досить прийнятною для регіонів України, оскільки самі вони ще не здатні вирішувати соціально-економічні проблеми господарювання [6].

Шведська модель господарювання набула поширення у Скандинавських країнах, а окремі її елементи використовувалися в Іспанії, Португалії та Греції. Характерною особливістю шведської моделі є сильна соціальна спрямованість, яка забезпечує високий рівень зайнятості населення, оплати праці. Об'єктом державного регулювання є трудові відносини на загальнонаціональному рівні. Однак для цієї моделі є характерними певні

суперечності між політикою держави з підтримки високого рівня зайнятості, реалізації соціальних проблем і можливостями забезпечення високих темпів зростання економіки та підвищення ефективності господарювання, інтересами підприємців та інвесторів. Для України використання даної моделі на сучасному етапі розвитку є проблематичним, так як держава не здатна надати ефективну матеріальну підтримку як населенню, так і регіонам.

Японська модель регулювання ринкових відносин характеризується перш за все специфікою корпоративних структур. Формується особлива роль регулювання через банківсько-кредитну систему й зменшується роль бюджетно-податкового регулювання. Слід зазначити наявність в японській моделі, одночасно з ринковими, адміністративно-економічних методів регулювання.

Моделі ринку в країнах, що розвиваються (Південній Кореї, Тайваню, Кувейті, Гонконгу, Сінгапурі, Об'єднаних Арабських Еміратах та ін.), базуються на швидкій зміні патріархальних, феодалних структур і формуванні на їх основі капіталістичних відносин шляхом використання найновіших досягнень у виробництві, управлінні, включаючи процеси міжнародного поділу праці. Ці процеси здійснюються за рахунок державних коштів, які вкладаються безпосередньо державою або іноземними інвесторами. Ці країни демонструють можливість створення ринку державою за її ж рахунок [6].

Поряд з вищепроаналізованими загальновідомими методами можна використовувати ще й метод саморегулювання. Це дозволить більш активно залучати місцеві органи влади до вирішення назрілих питань. Водночас це підкріпить на практиці задекларовану в Конституції та інших нормативно-правових актах України можливість українського народу впливати на економічний розвиток регіону зокрема і держави загалом. Особливої актуальності цей метод набуває при регулюванні економічної системи проблемного регіону, оскільки підвищує швидкість і збільшує ефективність здатності регіональних органів влади реагувати на кризову ситуацію в економіці.

Висновки

Проаналізовані основні форми, методи державного регулювання економіки та їх вплив на

економічну систему регіону. Запропоновано використовувати метод саморегулювання негативних процесів в економічній системі регіону України. Це сприятиме активізації залучення місцевих органів влади до вирішення назрілих питань та підтвердить на практиці можливість народу України впливати на економічний розвиток країни та регіонів як її складових, що задекларовано в чинних нормативно-правових актах України. Цей метод є особливо актуальним при регулюванні економічної системи проблемного регіону, так як пришвидшує та підсилює здатність регіональних органів влади реагувати на кризову ситуацію в економіці.

Список використаних джерел

1. Важинський Ф.А. Антикризове фінансове управління як економічна система / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук-техн. пр. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.3. – С. 127–132.
2. Важинський Ф.А. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук, О.С. Молнар // Науковий вісник Ужгородського університету : зб. наук. праць. – Сер.: Економіка. – 2011. – Спецвип. 33, ч. 3. – С. 125–129.
3. Важинський Ф.А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138–143.
4. Гаврилко П.П. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах / П.П. Гаврилко, М.Ю. Лалакулич, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.4. – С. 158–164.
5. Копилюк О.І. Соціально-економічний аналіз структури, завдань і функцій Національного банку України / О.І. Копилюк, А.В. Колодійчук // Сталий розвиток економіки: Всеукр. наук.-вироб. журнал. – 2012. – № 3 (13). – С. 214–219.
6. Старостенко Г.Г. Національна економіка: Навч. посібник / Г.Г. Старостенко, С.В. Онишко, Т.В. Поснова. – К.: Ліра-К, 2011. – 432 с.
7. Чистов С.М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.